

פרשת " כי תצא " - בן סורר ומורה - האם ניתן למנוע זאת?

ד"ר זאב פרידמן – מנכ"ל המרכז הישראלי לאפטרופסות

משה מדגים לנו בפרשתנו, פרק חשוב ביותר בסייליבוס של סדנת ההכנה של בני ישראל לקראת כניסתם לארץ. הפעם המוקד הוא חינוכי פסיכוסוציאלי. פרשתנו מפגישה אותנו עם סוגיה חינוכית, פסיכולוגית וחברתית של "בן סורר ומורה".

" כִּי-יְהִי לְאִישׁ, בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה אֵינָנו שֹׁמֵעַ, בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ; וַיִּסְרוּ אֹתוֹ, וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיהֶם. וַתִּפְּשׁוּ בוֹ, אָבִיו וְאִמּוֹ; וַהֲצִיאֻהוּ אֹתוֹ אֶל זֶקֶנִי עִירוֹ, וְאֶל שַׁעַר מְקוֹמוֹ. וַאֲמָרוּ אֶל זֶקֶנִי עִירוֹ, בְּנֵנוּ זֶה סוֹרֵר וּמוֹרֵה אֵינָנו שֹׁמֵעַ, בְּקִלְנוּ; זֹלַל, וְסָבָא. וַיִּגְמְהוּ כָּל-אֲנָשֵׁי עִירוֹ בְּאָבְנִים, וַמָּתוּ, וּבְעֶרְתְּ הָרֶעַ, מִקֶּרֶד; וְכָל-יִשְׂרָאֵל, יִשְׁמְעוּ וַיִּרְאוּ" (כ"א, יח'-כ"א).

האם אכן נהגו בבן סורר ומורה, עונש מות ?

העונש מאד חמור ואנו יודעים שהמקרה הוא תאורטי בדגש לעונש שלא היה במציאות. במסכת סנהדרין דף ע"א' ע"א, נאמר: " בן סורר ומורה, לא היה ולא עתיד להיות".

אבל גם אם העונש הוא תאורטי, הרי פרופיל של בן סורר ומורה איננו מופרך או נדיר, שכן, התנהגות חריגה של ילדים ונערים הרי קיימת מאז ומעולם, על ספקטרום החריגות. היום נדע לזהות על הספקטרום סוגי התנהגות חריגים: מחוצפה < לאי כבוד הורים < לאי קבלת סמכות ומרות ההורים, < ועד לפתולוגיה של סטייה עבריינית ותפקוד אבנורמלי אנטי סוציאלי .

כמובן שהפרופיל החריג של הבן סורר ומורה שמשרטטת לנו פרשתנו ומדגישה את עונשו, איננו מתאפיין בעובדה מצומצמת, שאיננו רק שומע בקול אביו ואימו, או איננו מכבד או ירא את הוריו. אלא התפקוד שלו הוא יוצא דופן וחורג מאד מהנורמה. הוא כנראה אלים, שנפלט ממסגרות לימודיות, משחית את זמנו, חסר גבולות ושליטה עצמית. אבחון של ילד/נער כזה כיום, היה מפנה אותו לשירותי התקון והמבחן שבשירותי הרווחה ולבתי משפט לנוער.

השאלה החשובה היא, כיצד הגיע ילד / נער כזה להתנהגות כה חריגה ואבנורמלית ? מהן הסיבות והגורמים שהביאו אותו להיות סורר ומורה ומהן התובנות שעלינו ללמוד ולהפנים ?

בדיננו בפרשה הקודמת "שופטים", בסוגיית עגלה ערופה ובערך של אחריות ואשמה, עסקנו בשלוש רמות המניעה. דומה שגם במקרה של בן סורר ומורה, עניין לנו בשלוש רמות המניעה. אנו מכירים בימנו, במניעה השלישונית שמאופיינת בשירותי טיפול ואכיפה, של מסגרות ומוסדות סגורים לנוער עברייני. אבל אנו יודעים במניעה זאת, שכבר איחרנו את הרכבת וכאן החברה ורשויותיה מתמודדים עם הבן הסורר ומורה, שכבר נמצא בקצה הספקטרום החריג.

אם כן, השאלה היא, האם ניתן למנוע כבר בשלבים המוקדמים יותר, את התופעה של בן סורר ומורה, בהתנהגות הקיצונית על גבי הספקטרום ?

דומה ששורשי המניעה הראשונית ואולי גם המניעה המשנית מעוגנים בשני יסודות :

היסוד הראשון – בדרך טיפולית חינוכית ופסיכולוגית, של עיצוב התנהגות ופיתוח תשתית של יכולת לשליטה עצמית, שמתמקדת בילד. היסוד השני – בדרך חינוכית שמתמקדת בהורים.

התמקדות בילד - דרך טיפולית חינוכית ופסיכולוגית של עיצוב התנהגות ושליטה עצמית, כיצד ?

הנצי"ב (הרב נפתלי צבי יהודה ברלין מוולוז'ין, 1816-1893) בפירושו " העמק דבר", מפרש הכפילות, של שני המושגים: סורר ומורה: " האב דרכו ללמד לבנו תורת ד' שנקרא מוסר. והאם מלמדת דרך ארץ, ומנהג טוב נקרא " תורת אס". מעתה, הבן אשר איננו שומע למוסר אב, נקרא סורר, ואשר איננו שומע לתורת אס, נקרא מורה. והכוונה שאיננו הולך לא בדרך התורה

ולא בדרך ארץ". כלומר, התנהגות זאת של הילד, גורמת לו להעדר תשתית בסיסית של מנגנוני הגנה הנרכשים בלימוד התורה המוסר ודרך ארץ.

דומה שמקרה הבן סורר ומורה בפרשנותו של הנציב שחי במאה ה-19, מושפעת גם מאיגרת הרמב"ן ששלח לבנו מעכו לקטלוניה בשנת 1267. האיגרת פותחת ב: "שמע בני מוסר אביך ואל תיטוש תורת אימך".

הרמב"ן (רבי משה בן נחמן , 1194 – 1270) שהיה ענק בתורה אבל גם פילוסוף ורופא כמו הרמב"ם, היה הראשון שהקדים את זמנו, בפיתוח הגישה הטיפולית הביהיוויסטית ההתנהגותית, של פיתוח תשתית לשליטה עצמית, המוכרת היום בפסיכולוגיה. באיגרת לבנו, אך למעשה לכל ילדי ישראל, משרטט לנו הרמב"ן את מתווה עיצוב המידות של מניעה ראשונית קלסית שמתמקדת בילד, בגישה חינוכית פסיכולוגית טיפולית של עיצוב התנהגות של שליטה עצמית. המתווה כולל השלבים הבאים: "שמע בני מוסר אביך, ואל תיטוש תורת אמך. תתנהג תמיד לדבר כל דבריך בנחת לכל אדם ובכל עת ובזה תנצל מן הכעס שהיא מידה רעה להחטיא בני אדם... וכאשר תנצל מן הכעס תעלה על לבך מידת הענווה שהיא מידה טובה מכל מידות.... ובעבור הענווה תעלה על לבך מידת היראה".

כלומר, אם נרגיל את הילד לדבר בנחת, אז הוא לא יכעס. בשלב הבא הילד יתנהג בענווה ובשלב האחרון ינהג ביראת שמים. באיגרתו, הרמב"ן מפרט את הפרקטיקה של כל שלב ושלב, כיצד עושים זאת. הרמב"ן מציב סרגל מאמצים, שיש בו שלבים על גבי הרצף של עיצוב התנהגות. בשיטה הזאת, אין קיצורי דרך או דילוג על שלבים. ניתן להבחין ברצף, מהתסמונת השלילית ועד לתסמונת החיובית, - מהקצה האחד של "הבן הסורר ומורה" ועד לקצה השני, של מתווה איגרת הרמב"ן לבנו - של מוסר אביך ותורת אמך.

התמקדות בהורים - דרך חינוכית, כיצד ?

המקרה של "בן סורר ומורה", ממוקם בפרשנותו, לאחר המקרה של שתי הנשים - האהובה והשנואה: " כי תהיין לאיש שתי נשים, האחת אהובה והאחת שנואה, וילדו לו בנים, האהובה והשנואה; והיה הבן הבכור, לשנואה. והיה, ביום הנחילו את בניו, את אשר יהיה, לו לא יוכל, לבקר את בן האהובה, על פני בן השנואה, הבכור. כי את-הבכור בן-השנואה יכיר, לתת לו פי שנים, בכל אשר ימצא, לו: כי הוא ראשית אנו, לו משפט הבכרה". (כא', טו'-יז).

נראה אפוא, שמקרה "האהובה והשנואה" מוביל ליצירת המקרה של "בן סורר ומורה".

אנו מזהים כאן במקרה של "האהובה והשנואה", כשל של הורים או של הורה דומיננטי, בחינוך לקוי של ילדיהם, בהעדפת אחד מהילדים, על פני ילד אחר, ופגיעה בוטה בזכויות של ילד. במקום אחר בספר בראשית, כבר עסקנו בהרחבה, בטעויות אסטרטגיות ובכשלים חינוכיים של הורים, כמו למשל, בהשמת שני ילדים ששונים זה מזה, באותה מסגרת חינוכית. כשל אסטרטגי של הורים, שמצפים משני ילדים שונים, להגיע לאותה תוצאה. דומה שכשלים כאלו של הורים, הם קרקע גידול, לבן סורר ומורה.

הרש"ד (שמשון בן רפאל הירש, 1808-1888) מעמיק בסוגיית דיונונו במקרה בן סורר ומורה, בכשל מבחן ההורות של יצחק ורבקה, בסיפורי בראשית, של "מעשה אבות ואימהות, סימן לבנים ולבנות": "המושיב את יעקב ועשיו על ספסל לימודים אחד ובאותם הרגלי החיים מחנך אותם כאחד לחיי לימוד ומחשבה, מובטח לו שאת האחד מהם הוא מקלקל.... אילו העמיקו יצחק ורבקה לחזור לנפש עשיו... כי אז הגיבור שלעתיד, לא היה הופך לגיבור ציד, אלא לגיבור לפני ה' באמת". גם הרב שלמה וולבה מגדולי תנועת המוסר (1914-2005), מנתח את כשל מבחן ההורות של יצחק ורבקה במודל של המניעה הראשונית: " אין ילד דומה לחברו. אם ההורים אינם יודעים זאת, ומייחסים לילד כוחות שאין לו- החינוך והעמל שהם משקיעים, לא יהיה מכוון כלל אל אותו ילד... אם ברצוני לחנך ילד, עלי להתבונן ולבדוק מה היא דרכו האישית של הילד הזה עצמו. דבר מובן הוא ששיח הבננה צריך טיפול אחר מאשר עץ התפוח. אם נגדל שיח בננות ועץ תפוחים, ונעניק לשניהם טיפול זהה, לפחות אחד מהם לא יגדל טוב, ואולי שניהם גם יחד לא יצמיחו פרי.

משרדי ההנהלה, הגן הטכנולוגי, בנין 1 כניסה ג' מלחה, ירושלים 96951 טל: 072-2600403 פקס: 02-6795040

אפטרופסות – שקט נפשי וביטחון אישי

התאגיד הציבורי הגדול והוותיק בארץ לשירותי אפטרופסות ללא מטרות רווח, שהוקם ע"י האפטרופוס הכללי במשרד המשפטים,

הפועל בשקיפות, בשותפות ובתודעת שירות.

כך עם ילדים, אני חייב לדעת, מהן התכונות האישיות של הילד ולהתחשב בהן". ("זריעה ובניין בחינוך", תשנ"ו, עמ' יח). נראה שהטעות החינוכית הבסיסית של יצחק ורבקה נעוצה בכך, שלא הפנימו את הכלל, "חונך לנער על פי דרכו". אני משער שתאוריית "שמונה האינטליגנציות המרובות" שפיתח הווארד גרדנר, פסיכולוג התפתחותי יהודי מאוניברסיטת הרווארד (1983), היא קריאה להורים ולמערכות החינוך, לתת דגש ליחוד ולייחוד, בהבחנה מושכלת, בשונות ובהבדלים, בין ילדים. כלומר, הורים יכולים לשמר את מרחב היחוד בין הילדים, תוך כדי מתן דגש מעשי לייחוד של כל ילד. גרדנר מציג לנו מניפה רחבה של אינטליגנציות שיש להתאימן לכל ילד באופן ספציפי: אינטליגנציה לשונית (מילולית): כמו ט. ס. אליוט אשר חיבר תוך שלושה ימים שלוש מהדורות עיתון מלאות הכוללות שירים, סיפורים, רכילות והומור, כל זה כאשר היה בן עשר בלבד. אינטליגנציה לוגית-מתמטית: כמו אלברט איינשטיין. אינטליגנציה מרחבית: כמו פאבלו פיקאסו. אינטליגנציה מוזיקלית: כמו יהודי מנוחין שגילה רגישות למוזיקה וכבר בגיל עשר הופיע ברחבי העולם. אינטליגנציה גופנית-תנועתית: כמו מרתה גרהם אחת מחלוצות המחול המודרני. אינטליגנציה תוך אישית: כמו זיגמונד פרויד. אינטליגנציה בין אישית: כמו מהטמה גנדי. אינטליגנציה נטורליסטית: כמו אצל שבטים החיים בסביבה טבעית. כאמור, יש כאן מסר ברור להורים ולמערכות החינוך, למנוע תסמונת של עדר, או תבניות קשיחות חינוכיות, ללא הבחנה מובדלת. זאת האנטי תיזה של: "חונך לנער על פי דרכו".

גם בסיפור של יוסף ואחיו. מתרחשת קנאה פרועה המביאה לשנאה גדולה בתוך המשפחה, בין אחים. הקנאה נובעת, מיצירת מציאות של אי שוויון ואי צדק חלוקתי, באהבת הורים לילדיהם. או בהעדפת הורים בין ילדים. לניתוח זה של קנאה במשפחה בין אחים, כבר נדרשו חז"ל בהציבם עקרון חינוכי, במסכת שבת: " לעולם אל ישנה אדם, בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים".

כמה טעויות אסטרטגיות עושים הורים בחינוך ילדיהם, בהעדפת ילד אחד על פני ילד אחר, או שאינם יודעים להבחין בשונות בין ילדיהם, על מנת לדעת לחנכם ולכוונם בנתיב המתאים להם. כמה ילדים שגדלו להיות מבוגרים, מסתובבים בתסכול עמוק, נוכח חוסר ההגשמה וחוסר המשמעות, במקצוע אותו "בחרו" ללמוד ובו הם עוסקים, בגלל לחץ חברתי של הורים וסביבת השתייכות. כמה אנשים מכריזים שאת תעודת סיום הלימודים מסרו להורים והם בחרו לעסוק בעיסוק אחר. כמה ילדים שבגרו להיות מבוגרים, מספרים ברטרופקטיב, על מוסד לימודים שבו נאלצו ללמוד בצעירותם, בגלל תסמונת העדר, שגרם להם טראומה ולנוגדנים שליליים.

כתבתי כבר בעבר, אודות אחד הזמרים המפורסמים כיום בישראל, שסיפר בהתרגשות במסיבת השמונים וחמש לכבודו של שלמה (צ'יץ) להט ז"ל ראש העירייה המיתולוגי של עיריית ת"א יפו, שזכיתי לפעול שנים במחיצתו, שבאחד הביקורים שלו בביה"ס של אותו זמר לעתיד, שאל אותו צ'יץ' אם הוא מרוצה בבית הספר בו הוא לומד והתלמיד ענה לו, שהוא מתוסכל ולא מוצא עניין וחלומו הוא ללמוד בבית ספר לאומנויות, אך משפחתו במצוקה כלכלית. צ'יץ' הזמין אותו ללשכתו וכעבור מספר ימים דאג שיקבלו אותו לביה"ס לאומנויות. לימים הפך לאחד הזמרים המפורסמים. הנה דוגמא לחונך לנער על פי דרכו.

נקודה למחשבה- אנו לומדים נהיגה בבית ספר לנהיגה ומחויבים לעבור טסט בתאוריה ובמעשי. אך אין אנו מחויבים ללמוד בבית ספר להורים המחייב אותנו בחוק, להכנה לחיי נישואין ולהורות. התסמונת ההורית, המפלה בין ילדים, היא רב דורית, מאברהם ושרה, במקרה של ישמעאל, דרך יצחק ורבקה, במקרה של יעקב ועשיו, בואכה ליעקב אבינו, במקרה של יוסף ואחיו.

המקרה של "בן סורר ומורה" בפרשתנו, הוא סמינר חינוכי חברתי מאלף להורים, של סוג בית ספר להורים, לגידול ילדיהם. הוא גם סמינר לחברה ולרשויות החינוכיות והטיפוליות.

המקרה של "בן סורר ומורה" מלמדנו, כי יש תהליך סדור וברור הדורש השקעה התמדה ואמונה, במניעה הראשונית בשלבים המוקדמים, בפרקטיקה החינוכית טיפולית בילדינו היקרים.

המרכז הישראלי לאפטרופסות

הקרן לטיפול בחסויים

נאחל לילדנו ולנכדינו ברכה והצלחה בפתחת שנת הלימודים החדשה.

משרדי ההנהלה, הגן הטכנולוגי, בנין 1 כניסה ג' מלחה, ירושלים 96951 **טל:** 072-2600403 **פקס:** 02-6795040

אפטרופסות – שקט נפשי וביטחון אישי

התאגיד הציבורי הגדול והוותיק בארץ לשירותי אפטרופסות ללא מטרות רווח, שהוקם ע"י האפטרופוס הכללי במשרד המשפטים, הפועל בשקיפות, בשותפות ובתודעת שירות.